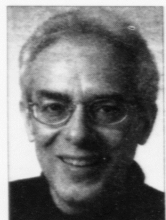

Deyðadansurin um gullkálvin

Skaldsøgan við lepanum til føroysku lesararnar

Jógvan Isaksen

Føroyar undir seinna veraldarbardaga eru karmur um skaldsøguna "Den sorte Gryde", sum kom út í 1949. Enska hersetingin, vandaferðirnar við fiski, teir nøgva pengarnir – alt er partur av frásøgnini. Bara í 1941 sukkur ella hvurvu 20 skip, undir øllum krígnum 37 skip, og teir knøppu fjúrtan dagar í millum 23. mars og 5. april 1941 blivu 14 skip álopin. Fyri føroyska sigling vóru hetta vanda-miklar tíðir.

Pápi William Heinesen, Zacharias Heinesen, hevði bygt eina stóra handilsfyrir-tøku upp, og í 40' unum var sonurin í roynd og veru leiðari av hesari. Jagstranin eftir vinningi undir krígnum vakti eitt sovordíð mótbøð í Willi-ami Heinesen, at hann yvirtalaði pápan, sum í grundini var religiøs, at selja tvey góð skip, so at teir ikki skuldu vera við í gullkálvsvalsinum. Men hvat? Menninir, sum høvdu keypt skipini lögdu mitt í vaðið, og so vóru Heinesen feðgarnir at

kalla í sama stað.

Betri bleiv tað ikki av, at Zacharias Heinesen, hóast sonurin mótmælti, keypti tvey onnur skip. Annað gav eitt lemjandi undirskot, hitt sleit og bleiv vrak og var av mis-gáum ikki tryggjað. Stutt seinni doyði pápin, og nú sat sonurin við allari á-byrgdini, men eisini við tilfarinum til "Den sorte Gryde".

Til lesarar mínar í Føroyum

"Den sorte Gryde" og "De fortabte Spillemand" eru skrivaðar lið um lið og inn í millum hvørja aðra. Høvdurin var farin undir at skriva "Den sorte Gryde" í 30' unum, og hon skuldi snúgv seg um tað strævna lívið hjá tí føroyska sjómanninum, men krígið setti fót fyri hesi ætlan. Tey fyrstu árin undir krígnum skrivaði William istaðin "De fortabte Spillemand", men konsulenturin á Gylden-dal, Paul la Cour – hetta er aftan á krígið – vildi hava hann at broyta yms-iskt. Ímeðan skrivar hann so "Den sorte Gryde" lídna, men nú er hon øðr-vísi enn av fyrstan tíð ætlað. Sambært høvdin er grundin til, at "Den sorte Gryde" kom út áðrenn "De fortabte Spille-mænd" tann einfalda, at evnið var hildið at hava størri áhuga.

Tá ið "Den sorte Gryde" kom út, varð inn í tey eintøkini, sum fóru til

Føroya lagdur ein lepi við heitinum: *Til lesarar mínar í Føroyum*. Har greiðir høvdurin í stuttum frá, at *Grytan* er ikki ein ávis-ur býur, og at eingin av persónunum er gjordur yvir livandi fyrimynd. Synd er kortini at siga, at fólk í Føroyum fegnast um bókina.

Kúganin nívir

Í bæði "Blæsende Gry" og "Den sorte Gryde" var frásøgnin so dánt objektiv, men soleiðis er ikki í "Den sorte Gryde". Uppaftur og uppaftur ger frásøgumaðurin vart við seg og sína hugsan, og longu í inngangsløsingini verður sipað til, hvat lesarin hevur í væntu. Tí *Grytan* er "en benådet plet midt i krigens hærgen, et ly for udasede sømænd, et hvilested for afsporede flygtninge, en yngleplads for religiøse sekter, en lun rede for allehånde profitmagere".

"Den sorte Gryde" er ein kaleidoskopisk kollektiv skaldsøga, ið sigur frá tí sivila partinum av ein-um krígi. Í tí yðjandi og tysjandi Grytuni ferðast tann milda Liva og sam-bindir í erva og í neðra. Hon arbeiðir hjá tí gávumilda reiðaranum og spekulantinum Opperman, sum er ein dupltemenniska, ið at siggja til er góðvarin og sjamerandi, men sum í síni kynismu er livsfarlig-ur á øllum økjum. Í bókini eru eisini djarvir sjómenn, svakir predikantar, ein

kollevtingasinnaður prentari, ein sjálvglaður blaðstjóri, mannfólkagalin konufólk og eitt brenni-vinstyst danskt-norskt par, sum heldur drykkjugildir umborð á einum modeli av Gokstad-skipinum. Satiran, harmurin, vreiðin, samkenslan eru fullkomi-liga greið, men ongantið klisjé-kend, og tær poet-isku náttúrulýsingarnar saman við upp í leypum av humor gera eina visi-onera heild.

Tað søguliga tíðarskeið, sum lýst verður, er sjálv-sagt við til at avgera høv-uðstema í skaldsøguni: tey kúgaðu mótvægis teirra kúgarum. Men bókini snýr seg ikki bara um peninga-liga kúging, men eisini um religiøsa og sosiala fjotr-an.

Samfelagið er greiðliga hierarkiskt skipað: Ovast er ein lítill yvirtætt av reiðarum og hægrí em-bættismennum og so nakrir fá hersetingarvaldinum. Teimum á baki koma handilsmenn, blaðstjórin, apotekarin o.s.fr. Niðast eru arbeiðsfólk, sjómenn, knæbøndur og onnur. Uttanfyri hetta sosiala hierarki sveimar ein røð av persónum, sum ikki týðuliga hoyra til her ella har: tað íslenska landa-strokið Engilbert Thom-sen, limir í Kringlumein-igheiti hjá tí galna Sím-un bakaranum, og sveim-ararnir Myklebust og Thy-gesen - tað eru teir við Gokstad-skipinum.

Zoom

Skaldsøgubygnaðurin er kollektivur, men fitt av óheftum søgubrotum koma fyrri, og hesi verða samanbundin av trimum av systkjunum í Kvann-húsinum: Ivári, Livu og Magdalenu.

Í fleiri førum brúkar frásøgnin filmmál. Í fyrst-ani verður *panorerað* út yvir Grytuna, síðani verður tað *zoomað* inn á post-bøðið, sum lesarin fylgir ein tein á leiðini. Á henda hátt verða býurin og teir týðningarmestu íbúgvarnir pallsettir.

Ein vanligur teknikkur í filmi er at lata søgugongd-ina glíða frá einum per-sóni til annan, tá ið hesir hittast, og soleiðis er tað javnan í "Den sorte Gry-de". Einaferð sita sýslu-maðurin og Opperman og skifta orð um Ivár, so kemur Verlandsen skúla-stjóri í somu ørindum, og tá ið hann heldur fram á leið, fer lesarin við hon-um. Í næstu løtu er hann líka við at bliva yvir-koyrdur av Tarnoviusi konsuli, og so er tað hon-um vit fylgja.

Undir einum flogalopi verður alt í fyrstani sæð úr erva, og síðani verður tað zoomað inn á hendingar-nar, og undir jarðarferðini hjá Ivári verður Skæling blaðstjóri brúktur sum kameralinsa. Frásøguhátt-urin speglar sostatt – fyrri ein part – nútíðina.

Eyðræning

"Den sorte Gryde" kann

býtast sundur upp á ymsar mátar og ein er at hyggja nærri at tveimum aðaltem-um: búskaparligari eyð-ræning og avlagaðari trúgv - og upp í hetta blandar seg so tað for-bidna kynslívið.

Opperman er ein av oddamonnunum í Grytuni. Sum skaldsøgupersónur er hann spennandi, tí tú ong-antið veitst, hvat ið hann finnur uppá, og nógv staðni í skaldsøguni er tað hann, sum hevur fasta-tøkur á lesaranum.

Opperman er nýlingurin, sum ikki heldur seg innan ásettar karmar, og nettup tí er hann ikki snobbutur. Tá ið tú lesir bókina, fært tú ta fatan, at Opperman er sjónleikarin, sum altíð megnar at spæla sín leik-lut. Hann dugir at vera eyðmjúkur saman við sýslumanninum, at syrgja við jarðarferðina hjá kon-uni, at væra reinlyntur, at vera lítillátin o.s.fr.

Eitt annað lyndiseyð-kenni – um hetta orð yvir-høvdur kann brúkast um Opperman – er, at atburð-urin hjá honum mótvægis øðrum altíð er stýrdur av handilsligum hugsanum, at bytislutfalli altíð er frammarlaga. Alt, hann letur frá sær, er væl gjøgn-umhugsað og er honum loksins til vinning og frama. Hvat kenslum við-víkur, so er illa státt. Hann heldur, at hann kann ugga onnur við at bjóða teimum pengar, tá ið sorgin rakar, men tað ber bara til í ross-ahandlum við t.d. sýslu-mannin.

Frú Opperman sigur við Livu, at um Sátan er til, so er hann Max Opperman, men so leggur hon aftrat, at hann á ein hátt ikki er so óndur, sum hann er barnsligur. Og móti endan-um sigur Tønnesen lækni, at Opperman líður av *moral insanity*: "Han er moralsk usammenhæng-ende, oplost. Derfor går han heller ikke i stykker. Han har det ligesom en regnorm der kan hakkes i flere stumper og alligevel lever videre i bedste velgående..." Opperman gerst nevnliga aldrin illur, hvat enn ið fólk siga við hann, so letur hann tað um seg ganga.

Opperman og kapital-ismen verða lýst á sama hátt. Kapitalismen vil eisini, at alt skal kunna metast í pengum ella sam-svarandi virðum, og úrslit-ið er kensluløysi og avlag-ing av menniskjansligum virðum. Í skaldsøguni umboða tískil Opperman og hinir pengamenninir ta gelda, tað deyða, meðan tann vakra Liva umboðar tað menniskjansliga og tað livandi. Í endanum neyð-tekur Opperman Livu, og tað kann fatast sum at deyðin vinnur á livinum.

Í skaldskapinum hjá William Heinesen eru nøvnini á persónunum ikki tilvilðarlig, men siga ofta frá einumhvørtjum brígið